

УДК: 657.1

НЕОБХІДНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ТА КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЯМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дублей В.В.,

кандидат економічних наук, Гуменюк М.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Україна, м. Чернівці

В статті досліджено різні підходи до визначення понять дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства. Виходячи з даних понять нами було сформульовано власні визначення цих понять, які узагальнюють вітчизняний і зарубіжний досвід та дозволяють зрозуміти дані терміни. Також нами було проаналізовано основні види знижок, що використовуються в зарубіжних країнах та наведено ті знижки, що можуть бути використані на вітчизняних підприємствах. Виокремлено основні завдання, які повинні виконуватись для здійснення ефективного управління заборгованістю підприємства. Також нами було розроблено основні принципи, яких необхідно дотримуватись при управлінні дебіторською та кредиторською заборгованостями.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, зобов'язання, рефінансування, торгові знижки.

Дублей В.В., кандидат экономических наук, Гуменюк М.М. Необходимость управления дебиторской и кредиторской задолженностью в современных условиях/ Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы

В статье исследованы разные подходы к определению понятий дебиторской и кредиторской задолженностей предприятия. Исходя из данных понятий, нами были сформулированы собственные определения этих понятий, которые обобщают отечественный и зарубежный опыт и позволяют понять данные определения. Также нами было проанализировано основные виды скидок, которые используются в зарубежных странах и приведены те скидки, которые могут быть использованы на отечественных предприятиях. Выделено основные задания, которые должны исполняться для совершения эффективного управления задолженностью предприятия. Также нами были разработаны основные принципы, которых необходимо придерживаться при управлении дебиторской и кредиторской задолженностями.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, обязательства, рефинансирование, торговые скидки.

Vasyl Duplei, Candidate of Economics, Mariana Humeniuk The necessity of receivables and payables management in modern conditions/ Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi

The different views of determination receivables and payables of the enterprise are investigated. The own determination of this terms that combine domestic and foreign experience and helps us to understand their meaning are formulated. The main kinds of discounts used in foreign countries are analyzed and the discounts that can be used on domestic enterprises are highlighted. The main tasks that should be done for effective indebtedness management are determined. The main principles needed to manage receivables and payables are developed by the authors.

Key words: receivables, payables, indebtedness, refinancing, trade discounts.

Вступ. На сьогоднішній день наявність дебіторської заборгованості та ефективне управління нею мають значний вплив на фінансову стійкість та платоспроможність підприємства. А у зв'язку з посиленням зовнішньоекономічних зв'язків, виходом українських підприємств на міжнародні ринки, потребою в значних іноземних капіталах, інтеграцією України в європейський економічний простір все більшої актуальності набувають питання організації обліку дебіторської заборгованості відповідно до зарубіжної практики, надання фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів.

Через зростання обсягів дебіторської та кредиторської заборгованостей на підприємствах виникає необхідність здійснення ефективного управління ними, де значна роль належить дотримання принципів її обліку та використання своєчасного рефінансування.

З метою здійснення ефективного управління заборгованістю на підприємстві необхідним є вирішення ряду завдань: дослідити економічну сутність дебіторської та кредиторської заборгованостей, завдання та принципи управління заборгованостями, тощо.

Питання сутності дебіторської та кредиторської заборгованостей як основи ефективного функціонування підприємства, а також проблем управління ними розглянуті у працях таких науковців як Білик М.Д. [4], Гуня В.О [6]., Кірейцев Г.Г. [7], Лищенко О.Г. [8] та інші.

Визначення значення понять дебіторської та кредиторської заборгованостей безпосередньо впливає на їх відображення в обліку підприємства і відповідно на управління такими заборгованостями. Відсутність однозначного трактування як у вітчизняній так і міжнародній практиці ускладнює здійснення ефективного управління дебіторською та кредиторською заборгованостями управлінським персоналом підприємств.

Мета. Використовуючи зарубіжний досвід щодо підходів до

трактування понять заборгованостей та досвід управління дебіторською та кредиторською заборгованостями, сформулювати рекомендації щодо їх покращення і застосування вітчизняними підприємствами.

Завдання. Дослідити трактування понять дебіторської та кредиторської заборгованостей, сформулювати основні завдання та принципи управління заборгованостями на підприємстві та врахування зарубіжного досвіду з метою покращення ефективності управління заборгованістю вітчизняними підприємствами, також висвітлити основні типи знижок, які доцільно буде використовувати вітчизняними підприємствами.

Виклад основного матеріалу. На кожному етапі економічного та політичного розвитку в Україні та світі відбувалися істотні зміни у трактуванні поняття «дебіторська заборгованість». Багато вчених вважають вирішення даної проблеми одним із важливих завдань бухгалтерського обліку, але і в даний час не існує єдиного підходу до визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість». У більш пізні періоди зміст дебіторської заборгованості дещо змінився, проте основне ототожнення із боргом або заборгованістю залишається незмінним.

Згідно з економічною енциклопедією за редакцією Гаврилишина Б. Г. дебіторська заборгованість – це сума боргів, котрі належать підприємству, від юридичних або фізичних осіб у результаті господарських взаємин із ними [5, с. 67].

Кірейцев Г.Г. визначає поняття заборгованості як складову оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг [7, с. 231].

Інший підхід до визначення даного поняття використовує Лищенко О.Г. як фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства [8, с. 114-115].

Гуня В.О. вважає, що дебіторська заборгованість є однією з найважливіших складових кредитної діяльності підприємства, як один з елементів для розрахунку показників її результативності [6, с. 124].

Білик М.Д. вважає, що заборгованість – це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства [4, с. 24-25].

На нашу думку найбільш точним є визначення наведене в П(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість», яке визначає дебіторську заборгованість як суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [1].

МСБО 39 п.9 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» дебіторська заборгованість – це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають

котирування на активному ринку [2].

Закордонні та вітчизняні вчені визначають термін «дебіторська заборгованість» по різному. Зокрема, в міжнародній практиці вся дебіторська заборгованість відноситься до фінансових активів.

Головною відмінністю вітчизняної практики обліку дебіторської заборгованості є його суворе регламентованість, яка виключає будь-які альтернативи для підприємства.

Серед зарубіжних авторів дебіторська заборгованість трактується як така, яка виникає в процесі реалізації товарів, робіт, послуг. У закордонній практиці дебіторська заборгованість також має такі варіанти перекладу: рахунки до отримання, рахунки дебіторів, дебітор за розрахунками.

На підставі проведеного дослідження пропонуємо авторське тлумачення терміну «дебіторська заборгованість» – це сума заборгованості дебіторів підприємству, яка має документальне підтвердження та відображена в балансі у складі оборотних активів на певну дату.

Щодо поняття «кредиторська заборгованість», то на нашу думку це поняття тотожне поняттю «зобов'язання».

Відповідно до статті 509 Цивільного кодексу України зобов'язання – це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Бичик С.В. вважає зобов'язання договором, згідно з яким одна сторона (боржник) зобов'язана здійснити на користь другої сторони (кредитора) певні дії або ж утриматися від них [3, с. 42].

МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» визначає поняття зобов'язань як теперішню заборгованість підприємства, яка виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття з підприємства ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди.

Виходячи з вищезазначених визначень, на нашу думку зобов'язання слід трактувати як правовідносини між сторонами, які мають документальне підтвердження, та за яких одна сторона зобов'язується вчинити певну дію або утриматися від такої на користь іншого суб'єкта, а інший суб'єкт має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

В міжнародному обліку дебіторська заборгованість поділяється на поточну заборгованість та не поточну (довгострокову). Останню в окремих країнах (наприклад, країнах Об'єднаних Арабських Еміратів) поділяють на середньострокову та довгострокову.

МСБО 1 «Подання фінансових звітів» виділяє у Балансі

торгівельну та іншу дебіторську заборгованість.

Торговельна (операційна) дебіторська заборгованість виникає в процесі звичайної операційної діяльності компанії за умови продажу товарів чи надання послуг в кредит.

Особлива (неопераційна) дебіторська заборгованість виникає від операцій, не пов'язаних з операційною діяльністю підприємства. До неї відносяться позики та аванси, видані працівникам або філіям компанії, депозити для покриття потенційних збитків, депозити, як гарантія платежу, дивіденди і відсотки до отримання тощо.

У зарубіжних країнах оцінка дебіторської заборгованості проводиться на дату виникнення, дату погашення та на дату складання балансу. Причому на дату виникнення вона відображається за сумою виставленого рахунку або за сумою, зменшеною на величину знижки, на дату погашення – за сумою з урахуванням знижки (оплата в період дії знижки), на дату складання балансу – за сумою, скоригованою на знижку.

Тому однією з особливостей обліку дебіторської заборгованості є широке використання системи знижок.

Знижки, які надаються клієнтам, поділяються на дві групи:

- комерційні (торгівельні знижки);
- розрахункові (знижки за сплату в строк).

Торгівельні знижки (trade discounts) – процентні знижки від базисної ціни (при розпродажі, для постійних клієнтів), які не викликають облікових проблем.

Знижки за сплату в строк (each discounts) – процентні знижки, що надаються в залежності від строку сплати. Такого типу знижки надаються з метою змусити покупця сплатити рахунок до закінчення встановленого в договорі терміну. Саме такі знижки створюють проблему визнання дебіторської заборгованості, яка полягає в тому, що не ясно, чи отримає покупець знижку чи ні до того моменту, поки він не сплатить за товар.

Для оптимізації розміру та структури дебіторської заборгованості підприємствам доцільно рефінансувати її частину.

Рефінансування дебіторської заборгованості – це переведення її в інші, ліквідні форми оборотних активів: гроші, короткострокові фінансові вкладення тощо.

До основних форм рефінансування дебіторської заборгованості належать:

– факторинг (продаж дебіторської заборгованості на користь факторингової компанії чи банку);

– облік або дисконтування векселів (придбання банком векселя за іменним індосаментом і термінова сплата його пред'явнику, а отримання платежу тільки з настанням зазначеного у векселі строку погашення);

– форфейтинг (кредитування зовнішньоекономічних операцій у формі викупу в експортера векселів та інших боргових вимог, які акцептовано імпортером).

Основними завданнями при управлінні дебіторською та кредиторською заборгованостями можна визначити такі:

– організація повного та достовірного обліку дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства й перенесення облікових даних до його звітності.

– аналіз структури та динаміки дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства в попередніх періодах.

– визначення кола потенційних дебіторів та суворе планування дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства на майбутні періоди.

– оптимізація структури дебіторської та кредиторської заборгованостей.

– постійний моніторинг за заборгованостями.

– визначення можливості застосування кредитної політики щодо окремих покупців продукції та формування її принципів і умов.

– прискорення процесу погашення дебіторської заборгованості за допомогою сучасних форм її рефінансування.

– здійснення ефективного контролю формуванням та погашенням заборгованостей підприємства.

– розрахунок розміру резерву сумнівних боргів.

Щодо принципів управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, то на нашу думку варто виокремити наступні:

1. Безперервність – оцінка активів, зобов'язань та управління ними повинно здійснюватись виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати й далі.

2. Періодичність – розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу з метою формування звітності у вигляді, який дозволить приймати ефективні управлінські рішення.

3. Єдиний грошовий вимірник – вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій повинно здійснюватись в єдиній грошовій одиниці

4. Послідовність – постійне дотримання підприємством обраної стратегії управління всіма видами заборгованості, які виникають в процесі діяльності підприємства.

5. Автономність – система управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства не повинна залежати від системи управління заборгованостями інших підприємств та майна власників підприємства.

6. Обачність – застосування в обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та завищенню оцінки активів підприємства.

7. Повне висвітлення – для прийняття ефективних управлінських рішень необхідним є наявність інформації про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Дотримуючись даних принципів управління дебіторською та кредиторською заборгованостями є можливість вчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання та приймати рішення щодо необхідності рефінансування дебіторської заборгованості.

Торгові знижки у зарубіжній практиці використовуються в наступних випадках:

- постійним покупцям;
- за певну кількість товару;
- у зв'язку з сезонними та іншими коливаннями споживчого попиту;
- при втраті товаром якості або інших споживчих властивостей;
- при наближенні дати закінчення терміну придатності або реалізації товару;
- при просуванні на ринки нових товарів, що не мають аналогів, або товарів на нові ринки;
- при реалізації дослідних моделей і зразків товарів з метою ознайомлення з ними споживачів.

Таким чином, за допомогою торговельних знижок враховується більшість ситуацій, що виникають у продавця.

Знижки за оплату в строк – це стимул для покупця. Наприклад, умова договору «5/10-50» означає відстрочку платежу – 50 днів, але якщо покупець оплатить товар у перші 10 днів після поставки, він отримає знижку розмірі 5 %. Якщо за договором умови такі: «5/10 ЕОМ-50», це означає, що знижка надається за умови, якщо платіж буде проведений протягом перших 10 днів наступного місяця, так як всі відвантаження (поставки) в даному місяці вважаються в останній день місяця.

Використання таких знижок дозволить вітчизняним підприємствам розширювати клієнтську базу та за допомогою вищезазначених методів рефінансування заборгованостей своєчасно отримувати грошові кошти для забезпечення безперервності виробництва на підприємстві.

Висновки. Облік дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах має свої особливості та є дещо відмінним від вітчизняної практики. На нашу думку, застосування гнучкої системи знижок є досить ефективним кроком для приваблення покупців, а також для своєчасного погашення заборгованості дебіторами. Тому запозичення зарубіжного досвіду дозволить удосконалити систему бухгалтерського обліку.

Також в зарубіжній практиці відсутнє таке поняття як «дебіторська

заборгованість», натомість використовується поняття «рахунки до отримання». Варто зазначити, що використовуваний закордоном термін має аналогічну економічну природу відносно дебіторської заборгованості.

Єдиних моделей і підходів впливу підприємств на дебіторську заборгованість не існує. Світова практика фінансового управління дебіторською заборгованістю суттєво диференційована в залежності від особливостей і різновидів національної економіки і ступеня розвитку фінансового права в країні.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" затверджено наказом Міністерства фінансів № 237 від 08.10.1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: [сайт]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. МСБО №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Бичик С.В. Словарь экономических терминов / Бичек С.В., Даморацкая А. С., Даморацкая И.В. – М.: Выш. шк., 2009. – 271 с.
4. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М.Д. Білик // Фінанси України. - 2003. - № 12. - С. 24-36.
5. Гаврилишина Б.Д. Економічна енциклопедія: в 3 т. / під ред. Б.Д. Гаврилишина. - К.: Академія, 2000. - Т. 1. - 303 с.
6. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В.О. Гуня // Економічний простір. - 2008. - № 19. - С. 124-131.
7. Кірейцев Г. Г. Фінансова звітність підприємств та її аналіз / Г. Г. Кірейцев. - К: ЦУЛ, 2002. - 452 с.
8. Лищенко О.Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О.Г. Лищенко, Г.М. Бескота // Держава і регіони. - 2009. - №1. - С. 114-117.

References:

1. Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 10 "Debitorska zaborhovanist" zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv 237 vid 08.10.1999 r. [Elektronnyi resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy: [sait]. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. MSBO 39 "Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka" // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Bychyk S.V. Slovar ekonomycheskykh termynov / Bychek S.V., Damoratskaia A. S., Damoratskaia Y.V. – M.: Vish. shk., 2009. – 271 s.
4. Bilyk M.D. Upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiou pidpriumstv / M.D. Bilyk // Finansy Ukrainy. - 2003. - 12. - S. 24-36.
5. Havrylyshyna B.D. Ekonomichna entsyklopediia: v 3 t. / pid red. B.D.

Havrylyshyna. - K.: Akademiia, 2000. - T. 1. - 303 s.

6. *Hunia V.O. Udoskonalennia klasyfikatsii debitorskoi zaborhovanosti ta yii vidobrazhennia u finansovii zvitnosti pidpriemstv / V.O. Hunia // Ekonomichnyi prostir. - 2008. - 19. - S. 124-131.*

7. *Kireitsev H. H. Finansova zvitnist pidpriemstv ta yii analiz / H.H. Kireitsev. - K: TsUL, 2002. - 452 s.*

8. *Lyshchenko O.H. Analiz debitorskoi zaborhovanosti v systemi upravlinnia pidpriemstvom / O.H. Lyshchenko, H.M. Beskota // Derzhava i rehiony. - 2009. - 1. - S. 114-117.*